

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN MINT KATONA.

(Harmadik közlemény.)

C) A franciaországi hadjárat.

Napoleon a lipcsei vereség után seregének maradványai-
val a Rajna mögé, Franciaországba menekült. A tél be-
köszöntőben volt, a szövetséges hadseregek is pihenőre
szorultak: egyelőre 1813 végéig szünet állott be a harcban.
A hadvezérek helyébe egyelőre az államférfiak léptek.
Porosz- és Oroszország a harc mellett foglalt állást, Ausz-
tria azonban az oroszok növekvő hatalmától és befolyásától
félve, béketárgyalást kívánt. Anglia döntött: Ausztriát tá-
mogatta. Az orosz hadvezérek és a cár a háború erélyes
folytatását hangoztatva, engedtek Anglia befolyásának, hoz-
zájárultak a béketárgyalás megindításához. Ennek folyamata
alatt Széchenyi legnagyobb részt Frankfurtban tartózkodott
a főhadiszálláson. Ebben az időben szüleihez írt levelei
hiányos tájékoztatást nyújtanak az eseményekről. Kétség-
telen, hogy Széchenyi az osztrák béketörekvés hatása alatt
van. A sok nélkülözés, a háború szenvedései kimerítették.
Mikor a Lipcsétől kezdődő nagy üldözés után Frankfurtba
érkezik, elege volt a háborúból, amely — mint írja — az
ifjúkori életében elsajátított életcélokkal és elvekkel ellen-
tétben van; a háború iránt fellobbant szenvedélye most a
kötelességnek és a vas engedelmességnek ad helyet. Isme-
rőseinek elestét közölve atyjával, zordonan megjegyzi, hogy
a halottak szerencsések, az élőknek barátaik holttestén át
kell előhaladniuk a győzelemig. A sors legyőzhetetlen és
kemény, minél előbb üt a megváltás órája, majdnem annál
jobb. Ezt a zordon felfogást szüleinek és testvéreinek sorai
még el is mélyítették benne: hol tréfás, hol a szeretettől át-
hatva köszöni figyelmüket és az otthon után sóvárogva,
vissza-visszatér a béke hírekre, mert senki sem tud biztosat
Frankfurtban, a bizonytalanság viszont a békereményeket
erősítette. Atyja a harci szünetben lehetővé tette, hogy fia
mindennel felszerelhesse magát. A fiatal ulánus-kapitány vi-
szont többször nyilatkozik leveleiben jövőjéről, sőt tanácsó-

kat is kér erre nézve atyjától. Széchenyi Istvánnak két feltétele van: vagy őrnagy lesz a háború folyamán vagy nem. Ha előlép, el akar távozni az ulánus ezredből, mert kellemtelen neki, hogy több társát rangban megelőzze. Ebben az esetben csak lovakra kér pénzt atyjától, hogy a Mária Terézia kereszt második felét²⁸ is elnyerje. Ha nem lesz őrnagy, viszont jó barátságba került Konstantin orosz nagyherceggel, úgy hogy át akarja venni ezredébe, sőt magával akarja vinni Oroszországba. Tanácsot kér atyjától, eleget tegyen-e a nagyherceg felhívásának; úgy véli, jó alkalom volna az északi vidék megismerésére, ha pedig később megunná az orosz szolgálatot és a havas vidéket, mint sokat utazott és tapasztalt mágnás könnyen bejuthatna akármelyik hazai ezredbe. Ez csak terv volt, nem találunk később erre nézve semmiféle utalást, vagy megjegyzést.

1813 novemberében nagy élményben van része. A lipcsei csata után a Drezdában maradt és körülzárt francia helyőrség novemberben megadta magát azzal a feltétellel, hogy hadifoglyokként hazatérhetnek Franciaországba az ostromlott franciák vezérének azzal a kezességével, hogy a végleges kicserélésig egyikük sem fog a szövetségesek ellen harcolni. Hg. Schwarzenberg fővezér ezt az egyességet nem fogadta el s azt kívánta, hogy a franciák vagy adják meg magukat feltétlenül, vagy térjenek vissza Drezdába és folytassák a harcot. A francia helyőrség közben már a francia határig jutott. Amikor ezt a kedvezőtlen hírt meghallották, szétszóródtak, s mindegyik igyekezett Franciaországba átszökni. A határ Freyburgtól Schaffhausenig nem lévén katonailag megszállva, Schwarzenberg fővezér megbízta gr. Schulenburg Károly szárnysegédét és gr. Széchenyi István futártisztját, akadályozzák meg a franciák átszökését. Ez sikerült is. Széchenyi a számára kijelölt határt 8 nap alatt végig lovagolta, közben a lakosságból őrséget szervezett és a határt megszállta. Ugyanúgy járt el Schulenburg is, s ilyképpen sikerült Strassburg közelében a franciákat elfogni. Széchenyi Frankfurttól a Rajna partján Baselig nyargalt, innen holtfáradtan Lauffenbergén át Schaffhausenbe, majd Constanzba, végül Stockachon és Stuttgarton át elcsigázva visszatért Frankfurtba. A gyors nyargalással időt nyert s ezt az időt felhasználta arra, hogy megtekintse a természet fenséges jelenségét, a rajnai vizesést és a Bodentót. Frankfurtban kellemes meglepetés várta, szüleitől

²⁸ Széchenyi a güldengossai rohamban tanúsított vitézségéért lett első kapitány és ugyanakkor kapta a Wladimir-rendet is. A lipcsei futárszolgálatról nincsen hivatalosan nyom a breitenfeldi jegyzőkönyvön kívül.

levelet kapott és ezek a kedves multnak emlékeit felidézve boldog hangulatba ringatták.

Közben a frankfurti béketárgyalás meghiusult. Napoleon Franciaország területi megállapítása miatt, t. i. hogy a Rajna, az Alpok és a Pjräneusok határolják, kitérő választ adott. Ez a válasz viszont a harcipárt erejét növelte, úgy hogy a szövetségesek 1813 végén kiáltvánnyal fordultak most már a francia nemzethez. Kijelentették, hogy nem a nemzet ellen, hanem a békét fenyegető Napoleon ellen Franciaországban folytatják a harcot mindaddig, amíg Napoleon hatalmát meg nem törik és az általános béke alapjait helyre nem állítják. Ausztria ezután is a béketárgyalások folytatása mellett volt. Elfogadta, hogy bevonuljanak Franciaországba, de azt kívánta, hogy ott folytassák a békére való törekvést. Széchenyi ez eseményekről tud egyetmást, ennek hatása alatt közli szüleivel, hogy nemsokára átkelnek a Rajnán, hogy az emberiség javát és boldogságát, a béke megteremtését megalapozzák, de hozzáfűzi, hogy ez a nagy munka bizonyára még sok derék ember vérébe kerül; bárkit érjen azonban a halál, az Isten igazságos és irgalmas keze útján csendesen és rettenés nélkül mehetünk a másvilágra, a hátramaradtak annál jobban élvezhetik majd a béke áldását. Más alkalommal szigorúbb a véleménye. Egyszer közli atyjával, talán béke lesz, de ez volna a legkeményebb csapás rajja, mert az általános nyugalom most rossz volna: a farkast nem lehet megszelidíteni, s míg Napoleon él, nem számíthatunk tartós békére, mert az ő fekete lelkében nincs nyugalom, s népe maradékát is kész feláldozni hírének és dicsőségének.

Széchenyi következtetése teljesen helyes: a szövetségesek közt levő ellentét minden bizonytalanságnak az oka. Az oroszok és poroszok állandóan az erélyes harcot követelik, az osztrákok s velük az angolok a békét akarják. A leg-harciasabb volt az orosz cár. Most már Napoleont trónjától akarja megfosztani s helyébe a svéd trónörököszt ültetni. Angol és osztrák nyomásra mégis megegyeztek: elhatározták, hogy bevonulnak Franciaországba s ott Troyesig vonulnak s új béketárgyalást kezdenek Napoleonnal, a cár viszont elejtette trónfosztó terveit.

Széchenyi híradása szerint a főserég Schwarzenberg vezérlete alatt 1813. december 20-án kelt át a Rajnán és ellenállás nélkül Besançonig vonult. Széchenyi bizton reméli, hogy gyorsan viszontláthatja szüleit, mert egyhamar itt lesz a szép és tartós béke. A felvonulást gyorsabban szeretné, hogy ez az ördögi háború véget érjen. A főserég január 17-éig eljutott Langres-ig. Abból, hogy a franciák hátráltak, tévesen arra következtet, hogy elvesztették fejü-

ket s Széchenyi már Párizs térképét tanulmányozza, ahová hite szerint gyorsan eljutnak. Január 28-án már azt reméli, hogy 8 napon belül vagy csatát nyernek vagy vesztenek vagy béke lesz. Ez a meggyőződése február 4-én is. E feltevésekre az adott támpontot, hogy a Blücher porosz tábornagy vezérlete alatt álló hadsereg észak-keletről behatolva Franciaországba február 1-én La Rothiere-nél legyőzte az előtte levő francia sereget. Erre tényleg engedett Napoleon s Chatillonban február 5-én béketárgyalás kezdődött most már azzal a feltétellel, hogy Franciaország 1793-i nagyságával meg kell elégednie. Egy másik támpont az volt Széchenyi előtt, hogy Schwarzenberg seregével Troyesig tört elő, ezért hiszi már február 6-án, hogy a béke küszöbön van. Azt hiszi, hogy Napoleon bukása oly gyors lesz, amilyen gyors volt emelkedése. Úgy látja, hogy a francia katonák vitézsége is csökkent.

Ekkor azonban hirtelen fordulat állott be. Napoleon még egyszer megcsillogtatta hadi lángeszét. Blücher a cár biztatására a főseregtől elvált és a Marne mellékére vonult, hogy innen merész támadással egyenesen Párizsba törjön. A fősereg a Szajna mellékéről Troyesből tört elő. Napoleon kedvező helyzetet látva a támadásra, először is Blücher seregére rontott s febr. 10-én az oroszokat, febr. 11-én a poroszokat, febr. 14-én magát Blüchert megverte, úgy, hogy ez alig tudott elmenekülni Chalons felé. Napoleon azt vélte, hogy így Blücher seregét megsemmisítette, Schwarzenberg seregére csapott és febr. 16., 17. és 18-án a Párizs közelébe előhatolt fősereget is megverte és visszavonulásra kényszerítette. Széchenyi e vereségekről két levelében emlékszik meg. A két levél közt 20 nap telt el (febr. 12-től márc. 3), s ez magyarázza is meg a két levél eltérő hangulatát. Az első szerint Mars próbára akarta tenni a szövetséges hadsereg bátorságát és kitartását. Bátorságuk bizony csökkent, visszavonultak s most ahelyett hogy az ellenséget a legnagyobb heveséssel támadnák, ott, ahová visszavonultak, színházba járnak, kaviárt és osztrigát esznek. Márc. 3-i levelében már bevallja, hogy a visszavonulás idején borzalmas időt élt át, és nem a saját szerencséje, léte gyötri, hanem az, hogy a végtelen áldozatokat hiába tették meg. Már Párizs előtt állott a fősereg s „jelentéktelen szerencsétlenség” és élelemhiány kényszerítette a sereget a visszavonulásra. A gyors visszavonulás különösen a seregek nemzeti tagoltsága miatt volt kockázatos, mert csak a gondolkodó „rész” bízott meg a fővezérben, és „remélte” a győzelmet, ami a sereg nagy részében most már lehetetlennek látszik. Ebben rejlik a veszély, mert a gondolkodók egy részét is megintja.

Széchenyinek a 20 nap alatt, amíg szüleinek nem írt, valóban nagy és izgatott munkát, veszélyes futárszolgálatokat kellett elvégeznie. Abban igaza volt Széchenyinek, hogy Napoleon Blücher seregét nem tette tönkre, amint hitte; abban is, hogy Schwarzenberg seregének támadó erejét, illetőleg működési készségét nem bénította meg. A chautiloni kongresszus munkásságát kétségtelenül szaporította, de ez nem volt egyik fél részéről sem egészen komoly, úgy hogy eredménytelenül is végződött. Csakhamar fordulat állott be a hadvezetésben. Blücher a porosz király és az orosz cár beleegyezésével visszavonult. Az Aube és Marne mögé rendelte seregét, egyesült újabb porosz és orosz hadtestekkel, hogy azután egyenesen Párizs felé vonuljon. A visszavonuló Blüchert követte Napoleon, de ekkor előnyomult Schwarzenberg is a Szajna-vonal felé. Most Széchenyi ismét bízik abban, hogy a háború már nem tarthat soká. Kijelenti, hogy nagyon únja a háborút, a végét vágyva várja, hogy szüleit, testvéreit láthassa. Szép, de nehéz próbát kellett elszenvednie és még nincs vége. Az élet minden állapota nehéz, de hasznos; az övé most a leghasznosabbak közé tartozik, és a különös, talányszerű tulajdonságokkal ellátott sokféle ember közt sok kellemetlen pillanatot kellett átélnie, de megfelelő tapasztalatokat is szerzett. Sokért nem adja, hogy a kiváló fővezér közelében lehetett. Úgy látszik, hogy az egyesült hadsereget ért némely balszerencséért a sors most azokon bosszulja meg, akik a fővezér nagy tulajdonságait igazságtalanul ítélték meg. Így ad Széchenyi elégtételt leveleiben hg. Schwarzenbergnek — emberi kedves és szeretetreméltó viselkedéséért, hadvezéri tehetségeért pedig — a sok irígy orosz, porosz és osztrák tábornok leszólásai és áskálódásai ellenében megvédi.

A febr. 25-én elfogadott haditerv szerint Schwarzenberg és Blücher a régi trachenbergi terv szerint vonultak előre s több csatában megverték a franciákat. Széchenyi a francia gárda harcairól 1814. március 13-i levelében a legnagyobb dícsérettel nyilatkozik: „E 20 ezer ember bátorsága, mondhatnám esztelen vakmerősége kétszer annyit ér, mert derekasabb e fickóknál senki sem lehet a világon; ha ezeket elveszti Napoleon, akkor a harc nekünk csak tréfa, de amíg ezek megvannak, e háború kimenetelében magam sem vagyok biztos. Valóban 20 ezer embert nem lehet jobban megtisztelni, amikor több egész nemzet küzd ellenük.” A trachenbergi terv most is bevált, Schwarzenberg és Blücher Párizs felé törnek és márc. 30-án már Párizs előtt állottak. Montmartre bevétele után bevonultak a francia fővárosba. Április 1-én Széchenyi már azt írta szüleinek, hogy a nagy művet nemsokára befejezik, ő maga egészséges, de nincs egy

garasa sem. A helyzetet érdekesen jellemzi. Több állam átalakítása, a szabaddá lett népek, a természetes zűr-zavar, amelynek mind ezen hihetetlen eseményekből fakadnia kellett, bámulatba ejtik, de félelembe is, nem tudja: álom-e ez vagy valóság. Napoleonról is nyilatkozik. Úgy látja, hogy kevés kell ahhoz, hogy valakit nagynak nevezzenek. Bevallja, hogy mily sokszor remegtek, amikor meghallották a harcban, hogy Napoleon is jelen van, a kerek arcok egyszerűen megmerevedtek; — most melancholikus, ha arra gondol, hogy mi lett e nagy emberből.²⁹

A hadseregnek Párizsba való bevonulását az első párizsi béke követte. Napoleont megfosztották a trónjától, Elbát jelölték ki lakóhelyéül független joggal, császári címmel, 2 millió frank évi járadékkal, a francia trónt pedig a (Bourbon) XVIII. Lajos foglalta el. A szövetséges hatalmak azután 1814 szeptemberében Bécsben kongresszusra ültek egybe, hogy az európai megzavart hatalmi és területi viszonyokat rendezzék.

Széchenyi Párizsban eleinte azt tervezte, hogy Angliába utazik, de csakhamar megváltoztatta tervét, inkább arra vállalkozott, hogy hg. Windischgrätz Alfréd ezredest elkísérje Olaszországba. Az volt a megbízatásuk, értesítsék I. Viktor Emanuel szardíniai királyt, (felesége osztrák főhercegnő volt) foglalja el trónját, amelyetől Napoleon megfosztotta. E megbízatást rövidesen elvégezték, úgy hogy Széchenyi 1814 júniusában már otthon volt szüleinél.

A szardíniai király trónját elfoglalva, Windischgrätz és Széchenyi rendjellel tüntette ki, Széchenyit a szardíniai Mauritius- és Lazarus-rend keresztjével.³⁰ Egy reánk maradt hivatalos irat szerint Széchenyi azonnal hazaérkezése után kérte és július 19-én meg is kapta az alsóausztriai hadparancsnokságtól az engedélyt a rendjel viselésére.

*

Itt kell még megemlítenem, hogy Frigyes Vilmos porosz király Széchenyit az 1813—14. francia háború befejeztével „kiváló magatartásáért” a Pour le merite rendjellel tüntette ki s ezt 1814. május 30-i iratával meg is erősítette.

A drezdai és lipcsei csaták alkalmával szó volt arról, hogy milyen futári szolgálatot kellett Széchenyinek teljesítenie. A drezdai megerőltető volt, beteggé is tette. A lip-

²⁹ Mindenki azt várta, hogy Napoleon a megaláztatás elől az öngyilkosságban keres menedéket. Erre céloz Széchenyi. Napoleon állandóan mérget hordott magával, hogy ha kell, bevehesse. Egyik komornikjának legutóbb megjelent emlékirata szerint Napoleon bevette a mérget, de az régi volt s nem hatott.

³⁰ Az oklevél ismeretlen.

csei utat különösebb esemény nélkül tette meg. Ezeket az utakat osztrák területen, a franciaországiakat azonban teljesen idegen területen, ellenséges nép közt, nagyobb kockázattal és veszéllyel kellett megtennie. Néhányat ismertetnünk kell, hogy lássuk, milyen szolgálatot kellett Széchenyinek nem egyszer teljesítenie.

A Schwarzenberg és a Blücher által vezérelt hadseregnek Franciaországba való bevonulása után 1814 elején Schwarzenbergnek nem volt semmiféle összeköttetése Blücherrel. A fővezér megbízta tehát Széchenyit, kutassa ki, merre van Blücher, tudja meg tőle, mi a hadicélja. Széchenyi 1814. január 6-án indult útjára Montbelliardból s 138 francia mérföldet megtéve végre Metzben rátalált Blücherre. Két és fél napig kereste s gyalog, lovon, kocsin, esőben, zivatarban és hóban folyton küzdenie kellett fáradt és a hidegtől dermedt lábai miatt. Blüchernek előadván megbízatását, ez így válaszolt Széchenyi kérdésére: „Kedves Csicseni (t. i. Széchenyi), jelentse hg. Schwarzenbergnek, hogy mindig előre menetelek, egyenesen Párizsba, s ahol az ellenséget megtalálom, megtámadom, s ha meglátom a francia főváros tornyait egy üveg német bort üríték a herceg egészségére.” Nagyon tetszett Széchenyinek a katonás felelet, és azóta többször ő is „General Vorwärts”-nek nevezi Blüchert. Ugyancsak dicséri a porosz katonákat is. E tiszteletreméltó nemzet e sarjadéka — írja Széchenyi — megerősítik az alaptételt, hogy egy népet sohasem lehet legigázni. Visszatérve útjából a nagy hóban küzködve Mannheimban megáll egy órára, hogy egy kis meleg étellel felüldítse magát, nem maradhat tovább ott, mert sietnie kell, hogy jóságos vezérének átadhassa jelentését.

Egy másik kiküldetésekor Chaumontból 1814. január 18-án Széchenyi egy nyomorúságos kétkerekű kordét rajzol levele elejére, hogy ilyen szépséges alkotmányon, egy francia postakocsin van szerencséje már 6 napig, szünet nélkül utaznia. Először Dijon-ban volt, alig tért vissza, az udvari főhadiszállásra küldték. Azt hitte, hogy végre a nyugalomnak is áldozhat egy kis időt, de biz azonnal tovább kellett mennie Wrede bajor tábornokhoz, majd Langresba visszatérve a württembergi trónörökshöz küldik, hogy onnan a hadiszállásra érve másnap a sereggel tovább folytassa útját. Végeláthatatlan a nyomorúsága, írja, s nem szabad nyugalomra gondolnia, különben is az említett diadalkocsin a nagy rázástól mindig rosszul lesz és annyira át van fagyva, hogy alig tud írni, ezen kívül oly fájdalmas hangulatban van, hogy egy pár könnyet szívesen áldozna az elhagyott otthonnak, ha 20 sudár, szép fiatal orosz gárdatiszt nem volna vele egy szobában. Csak az a kedves remény, hogy

ennek az állapotnak is egyszer vége lesz, egyedül az vígasztal mindenkit.

Február 10-i tréfás hangú levelében megemlíti, hogy az elmúlt éjjel életének egyik legszerencsétlenebbje volt. Roszszul érezte magát, aludni és pihenni vágyott, de felkeltették és az előőrsökhöz kellett mennie, hogy a fővezérnek az ellenség állásáról hírt hozzon. Lemondott volna minden dicsőségről, akár le is mondott volna rangjáról, csakhogy nyugodhasson. Kétségbeesetten lóra ült és ellovagolt a sötét éjbe és ködbe, de nem tudta, hová! Egy elpusztult falu közepébe ért, majd jobbra, balra árkokon, erdőkön, mezőkön át végül egy mocsárba jutott. Kötelessége tudatában borzalom fogta el, mert nem remélte, hogy végre tudja-e hajtani a parancsot, aggasztotta a késedelemből eredő óriási feladat s hogy útjában minden elem gátolja. Lovát maga mellett vezetve Robinson esete jutott eszébe. Mind izgatottabb lett, különféle események futottak át elméjén, már agyonlövetésre gondolt, s erről eszébe jutott, hogy van pisztolya. Riasztó lövést adott le. Pisztolya nagyot durranva kiesett kezéből, lóva elszabadult, ő maga pedig arccal a mocsárba esett. Amint kievickélt belőle, 3 nádorhuszár segített rajta. Tőlük tudta meg, hogy az ellenség elvonult a vidékről, azután minden adatot egybeszedve a főhadiszállásra indult, hogy reggel átadhassa fővezérének a jelentést. A fővezér meglepődése és az, hogy nem történt semmi baja, volt a jutalma. Tegnap beteg volt, halálfélelmet állott ki és most írja atyjának, alig tudja megvárni, hogy egy 14 éves kakast teljesen elfogyasszon.

Február 25-én neki jutott osztályrészül, hogy a visszavonuló Blüchert ismét felkeresse és átadja a döntő haditervet. Útjában sok eseményt ért meg, majd a francia katonák, majd a parasztok kergették meg, mint valami nyulat. Lovon és gyalog végre Isten segítségével a legnagyobb gyorsasággal Fère Champenoise-be ért, de senki sem tudott felvilágosítást adni, hol találhatja meg Blüchert. Istenhez fohászkozva, éjjel, ködben számtalan felégetett és kifosztott falu után a hold gyenge világítása mellett, hosszú keresés után végre rábukkant Blücher seregére, amely a főszeregtől elvonulva merész és gyors menetben már egyenesen Párizs felé tört. A ránk maradt útinaplóban Széchenyi a következő helységek neveit említi: Bar sur Aube, Brienne, Coclois, Arcis sur Aube, Maylly, Vitry, Chalons sur Marne, Fallon, Epernay, Port à Brainson, Dormans, Barois, Chateau Thierry, Oulchy le Chateau, Soissons, Braine sur Valles, Fismes, Jonchery, Rheims, Les petites Loges, Chalons sur Marne, La Chaussée, Vitry, Longchamps, St. Dizier, Wassy, Damastier, Colombey.

Ime, e néhány megbízatás teljesítése elegendőképpen bizonyítja, mily sok testi és lelki fájdalmat kellett Széchenyinek elviselnie, s ezek eléggé megmagyarázzák időnként nyilvánított elkeseredését.

*

Széchenyi magyar volta ez időszakban háttérbe szorul. Egyszer említi, hogy egyik futárszolgálati alkalmával, amikor a mocsárba esett, 3 nádorhuszárral, akik kellemetlen helyzetéből kiszabadították és visszahozták elszabadult lovát, magyarul beszélt.

A hazáról (Vaterland) háromszor szól: „Mein Leben gehöört meinen Vaterlande, und der gerechten Sache, dem ich's weihte“; (1814. III. 3.) „... jeder Fremde seine Heimath und sein Vaterland in dem Hause meiner gastfreundlichen Eltern finde“ (1814. III. 8); „ich finde keine Zeit für mein liebstes Geschäft, mich in mein lieben Vaterland zu träumen“ (1814. IV. 26). Bizonyára a magyar hazát érti. A szülői házat (Heimath) többször említi³¹ s mindig kedves, megható megemlékezéssel, szülői iránt hálanyilatkozatával kapcsolja egybe. Ezzel szemben több oly határozott nyilatkozata van, hogy az osztrák hazát érti.

1814. január 17-én ezt írja: „(A franciák mindenkit egyszerre fel akarnak tartóztatni az előrehaladásban), de nem képesek egy macskát sem fogva tartani *különösen minket, osztrákokat nem*, akik piszkos-szürke köpenyünkben oly hevesen haladunk előre, mintha csak borson nevelkedtünk volna.”

1814. február 12-én így nyilatkozik: „Ha Schwarzenberg és Metternich nem volna, e két ember, akik *nekünk Istentől elhagyott osztrákoknak* teljes világítócsillagaink, azt hiszem, az orosz cár is szívesen kockáztatna egy lépést vissza felé.”

1814. március 6-án Schwarzenberget dicsőítve ezt írja: „A meleg kályhánál, vagy a szép esti fénysugárnál kedves hercegünk sok szép jellemvonását fogom elmesélni, akire *mi osztrákok büszkék lehetünk* és akit maga a Gondviselés választott ki Európa megmentőjévé.”

Ezek a határozott kijelentések azt mutatják, hogy Széchenyi István, amióta az osztrák főhadiszállásra került, az osztrák környezetben alkalmazkodott annak osztrák felfogásához.

Amióta Magyarország Ausztriával kapcsolatba került, az osztrák kormányzat állandóan arra törekedett, hogy hazánkat befolyása alá kerítse. Ausztria tartományaiban nem volt alkotmány, az osztrák kormányzat arra törekedett,

³¹ 1819. XII. 7; 1813. XII. 23; 1814. II. 12; 1814. III. 8; 1814. IV. 20.

hogy Magyarországot is ez állami körbe vonja, azaz, hogy „a birodalomban” egységes legyen a kormányzás. Törvényeink ez időtől kezdve azt bizonyítják, hogy a magyar rendek arra törekedtek, hogy veszélyeztetett alkotmányukat épségben tartsák. Ügyszólván minden királyunk kijelentette koronázása előtt, hogy az országban csak az addig hozott vagy a jövőben országgyűlésileg hozandó saját törvényeink szerint akar uralkodni. Állandó az ígéret törvényeinkben, hogy a király magyarok meghallgatásával fog intézkedni.

Mária Terézia az 1741. 11. törvénycikkben kijelenti, hogy az ország dolgait az országon belül és kívül magyarokkal fogja tárgyaltatni, udvarában is magyar tanácsosainak működésével él, a statusminisztériumokban magyarokat is alkalmaz, az országon belül minden politikai ügyet és az ország közállományát illetőket az ország törvényei által megállapított módon a kir. helytartótanáccsal fogja tárgyaltatni.

Az 1791 : 10. t.-c. határozottan kimondja, hogy Magyarországnak a *pragmatica sanctio* útján közös uralkodója van ugyan Németországgal (1804 óta Ausztria), azért mégis szabad és független, azaz semmiféle más országtól nem függő, s királyai saját törvényei és törvényes szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára kormányozzák.

Törvényeink folytonos erősítései bizonyítják, hogy a valóságban az ausztriai kormányzat mindig érvényesítette befolyását. A magyarság harca azt eredményezte, hogy lassanként közös intézmények keletkeztek Bécsben, s itt a kormány nyelve a német volt. Így ment át a törvény szava ellenére a valóságban a tényleges hatalom az osztrák kormányzat kezére. S ez nagyon éreztette hatását a magyar nemzeti szempont rovására. Még rosszabb volt az állapot a katonáskodás terén. Az ország nemessége a törvények értelmében a nemesi felkelés útján teljesítette kötelességét. A kormányzat arra törekedett, hogy itt is egységes állapotot teremtsen. A vezető tiszteket (idegeneket) a király nevezte ki, sokáig ezért panaszkodtak az országgyűlési rendek; végül, sajnos, a magyar nemesség az 1715 : VIII. t. cikkben elismerte, hogy van egy belföldiekből és külföldiekből álló állandó katonaság, a császár serege. Ezzel a nemesség kiadta kezéből a fegyvert és mert „ő maga nem akarta, a jobbagyság meg nem tudta eltartani a sereget, elvállalta az uralkodó, de ennek minden hasznát magának követelte. A törvény csak egy jogot hagyott meg a nemzetnek, hogy a hadsereg költségeinek fedezését és a szükséges adó megszavazását az országgyűléstől tette függővé.”

I. Ferenc, és a francia háborúk korában ez „a birodalmi egységes vezetés” a legnagyobb mértékben érvényesült —

minden téren. Amikor aztán 1814., illetőleg 1815-ben vége lett a háborúnak, s mint Széchenyi István maga írja atyjának, „szabad lett az emberiség és szabadon élvezheti országa levegőjét, amely anyja volt,” (1814. IV. 16.) a közös vezetés tovább tartott, az állapotok nemhogy javultak volna, hanem még rosszabbodtak. A magyar nemzet alkotmányát figyelmen kívül hagyták, s hogy az alsó tábla, ahol az ellenzék a legjobban érvényesült és az igazságot a kormányzatról többen bátran meg merték mondani, ne okozzon kellemetlenséget, a törvény és a megyék sürgetése ellenére 1825-ig nem hívták egybe az országgyűlést, a katonaságot és az adót a törvény ellenére önkényesen állították, illetőleg szedték be, az ellenkező megyéket pedig hatalomszóval hallgattatták el.

Hogy a Széchenyi által emlegetett szabadság és szabad levegő milyen volt Magyarországon, azt Sopron megye követe, Felsőbüki Nagy Pál találóan jellemezte az 1827. május 2-i országgyűlésen az előleges sérelmek ügyében tartott beszédében.³² Ebben az ausztriai kormányzatot erősen megtámadta. Szemére vetette, hogy Magyarország az ellenséges időkben, mikor az uralkodóház szorult helyzetbe került, nagylelkűen és fejedelme iránt hűséggel nem sürgette sérelmeit, de a legkevesebbet is nyerte később. „Mennyi időktől fogva csak ígéretekkel, csak üres válaszokkal üztünk el! Felterjesztettük panaszainkat a háború idején, akkor az mondódott, most azoknak nincsen helye és ideje. Jobbágyi alázatossággal panaszolkodtunk, meg nem hallgattattunk! Próbáltunk erősebben jajgatni, akkor megtántoríthatatlan hűségünk is kétségbe hozódott. Sérelmeinknek és panaszainknak soha sincs helyük, sem formájuk, alkalmasint a maga példáján megtanulta azt most a magyar nemzet, hogy sérelmeit akkor terjessze elő, amikor azoknak a körülállások időt, alkalmatosságot fognak szerezni. Akár repraesentáljunk most, akár nem, mindegy. A minisztérium a maga kanonizált systemájától el nem áll, mellyel hazánkat mindig igazgatta.” Majd adatokkal igazolta Nagy Pál a minisztérium törvényellenes politikai rendszerét, aztán így fejezte be beszédét: „... hazánkat vitéz katonaságra termett és minden jó kimiveltetésére alkalmas nemzet lakja, tudja ezt a minisztérium; szereti azt, ha nemzetünk harcait meg harcolja, az egész monarchiát a veszedelem idején őltalmazza, az ellenség prédájától megmenti. De midőn minden közteherben részesült, az általános veszteséget és nyomorúságot elszenvedte: a háború semmiféle hasznában és előnyében nem részesíteti, még csak arra sem méltatja, hogy pa-

³² Nemzeti Múzeum 897. Fol Hung.

naszait meghallgassa. A haza minden természetményeit, javát, zsírját kiveszi, azzal magát és nemzetét hizlalja, hazánk fizikus és morális erejét elhasználja és összetapodja, úgy hogy méltán el lehet mondani, hogy hazánkban az ausztriai minisztérium az isteni gondviseléstől oly gazdagon megáldott hazánkat legyőzte, mert áldásával nem élhetünk. Valóban hasonló országunk az egyiptomi piramishoz, melynek külsejét sok cifraságok ékesítik, belül pedig temető. Így hazánk is a természet minden szépségeivel, áldásával bővelkedik, de annak lakosai közt inség, nyomorúság, panasz és jajgatásnál egyebet nem lehet hallani."

A főrendek többé-kevésbé alkalmazkodtak a viszonyokhoz. A magyar felfogás az önállóságról folyton és sokaknál csökkent. Erre igen találó példát idézhetek. Széchenyi nevelője, majd jószágigazgatója, Lunkányi János 1848. szept. 6-án levelet intéz Széchenyi Istvánhoz. Kossuth 1848-ban erélyesen igyekezett a magyar önállóságot megvalósítani, ennek következtében az ausztriai kormányzat minden befolyását Magyarországra elvesztette. 1848. augusztus végén oly okiratba foglalta ez ellen a véleményét, amely az 1848. előtt az ausztriai kormányzat befolyásával kezelt intézmények (kül-, had- és kereskedelemügy) közösségének fenntartását követelte. Széchenyi mind izgatottabb lélekkel volt a Kossuth, majd az osztrák kormányzat harcának szemlélője, s lehet mondani, leginkább ez bontotta meg lelki egyensúlyát. Orvosa már Döblingbe kísérte, amidőn Lunkányi levélben igyekezett őt megnyugtani. Ebben hivatkozik a napoleoni háborúk korabeli hasonló viszonyokra.

„Itt most kettőt jelölök meg rövidebben, írja Lunkányi, nem követésre, mert változtak az idők, hanem csak historiai tudomásra. Az elsőt már többször előhoztam. 1810-ben O'Donnel finansminisztersége alatt volt a tervezet az ezer millióból álló status adósságot a külön országokra felosztani. Magyarországra volt 200 millió szánva. Főminiszter Gr. Saurau felszólította a magyar fődinasztákat, hogy az ez iránt megnyitandó országgyűlésen azt vinnék ki. Ez iránt Pesten volt a tanácskozás, ott voltak többi közt gr. Széchenyi Ferenc, gr. Esterházy József, gr. Illésházy, gr. Festetics György, gr. Cziráky Antal, gr. Károlyi (a mostaniak atyja) etc; én titoknoki hivatalt láttam el Exciád atyjánál — a tanácskozások eredménye volt, hogy igen is, ki fogják vinni, de érette a kormánytul követelték, hogy minden örökös tartományok is alkotmányt kapjanak, (hogy ez által nagyobb garanciája legyen a magyar alkotmánynak) a magyarországinak mintájára. Bécsben legyen a *birodalmi országgyűlés*, melyben az akkori négy nationalitások, ú. m. német, cseh-morva, halicsi és magyar részt vegyenek — né-

pességök arányában, ott a hadsereg, pénz és kereskedés végeztessen, otthon aztán minden ország a maga geniusa szerint végezze a többi. Ez át is lett adva a kormánynak. De O'Donnel meghalt, és gr. Wallis más tervet vitt ki. Még meg kell jegyezni, hogy a miniszterek választása is ezen négy nemzetiségből lett volna kinevezendő.”³³

Sajnos, ennyire meggyengült a magyar önállóság érzése a főrendek között. És ezt mind a közös intézmények, köztük első sorban a közös katonaság, idézte elő. Ezek az intézmények valóságos olvasztók voltak Ausztria javára, a magyar nemzetiségnek pedig temetője. Hány kiváló magyar és magyar család németesedett el vagy vetközött ki magyarságából! Ebbe az olvasztóba került gr. Széchenyi István is, amikor a császári főhadiszállásra került futártisztnek. Ennek a környezetnek a hatása alatt áll 1814-ben. A főhadiszálláson németül vagy franciául beszélt, csak Ausztriát, közbirodalmat, császárt ismertek és emlegettek: nem csoda, hogy e fogalmak háttérbe szorították magyarságát. Fenyegette a veszély, hogy az ő magyar nemzeti érzése legalább is el-lányhul vagy elhal. Ő is belekerült az olvasztóba, de ki-menekült belőle. Hogy hogyan? Azt alább fogjuk látni.

VISZOTA GYULA.

³³ T. i. a minisztereket négy nemzetiségből (!) választották volna.